

REFORMA E REFORMADORES DA EDUCACIÓN EN ESPAÑA: LORENZO LUZURIAGA E O MODELO DE PROFESOR NA SEGUNDA REPÚBLICA (1931-1936)

*Herminio Barreiro Rodríguez**
Universidade de Santiago
de Compostela

Cando en España falamos de reforma, de renovación ou de modernización, estamos a situarnos case sempre no distante horizonte de 1868. Isto é, naqueles anos nos que se poñen mans á obra os homes —e mulleres!; eran poucas pero moi cualificadas— a quen María Dolores Gómez Molleda bautizou un día como “os reformadores da España contemporánea”.

E daquelas nosas bisavóas e bisavós, cando de educación se trata, teremos, desde logo, que destacar principalmente a dous: un andaluz, Francisco Giner de los Ríos e unha galega, Concepción Arenal. Velaí os nosos dous primeiros reformadores e modernizadores da educación. Os dous, entregados por enteiro ó que poderíamos chama-lo “educacionismo filantrópico” do XIX, ou, o que é o mesmo, á consideración da educación como principal panca de transformación social. Giner, consciente da súa pertenza de clase e do papel dirixente

que asume. Arenal, fiel, ademais, á súa condición de sexo e pioneira do feminismo en España. E os dous —en estreita e mutua admiración, anque a certa distancia...—, imbuídos do vello espírito ilustrado, dunha confianza plena no progreso social e tamén de fe nun futuro que vían daquela despexado e luminoso.

Realmente, foi alí, no último tramo do XIX, onde se forxou o noso destino e se expuxeron os problemas que despois se foron tratando de resolver en varias ocasións, en distintas oportunidades históricas, pero sen seguilo nunca plenamente.

OS AURORAIS ANOS TRINTA

A ocasión máis clamorosa para o cumprimento daquela anunciación decimonónica foi, sen dúbida, a que o noso país viviu, intensa e apaixonadamente, ó longo dos anos trinta... 1917

* Profesor Titular de Teoría e Historia da Educación.

fora un aviso. O primeiro aviso. Aviso en España: folga xeral. Revolución en Rusia: Outubro. E o resto de Europa, en plena guerra mundial...

Pero o caso é que os anos trinta chegaron, para o noso país, como unha aurora, como o verdadeiro cambio de século, como a caída do noso particular “antigo réxime”, como un cambio fulgurante na conciencia social do pobo. E, en 1931, o 14 de abril chegaría, tan poderoso e tan pleno, que aínda segue a ser “un sentir, unha memoria, un futuro”, tal e como reza o slogan dos “Amigos da República”.

Ó mesmo tempo, no subsolo de Europa, empezaría a nacer, reptando escuramente, o fascismo... En poucas palabras, a semente da Segunda Guerra Mundial e o epitafio da experiencia republicana en España.

Pero, de calquera maneira, entre 1931 e 1936, a vida estaba chea de ilusión e de promesas. Recórdanolo, con vivísima emoción, unha moza malagueña que formaba parte activa da xeración da República: María Zambrano.

No seu libro *Delirio y destino*, que son as memorias das súas vivencias dos vinte anos, di:

Comenzaba el nuevo curso en el mes de octubre del año treinta. Los últimos meses del anterior apenas había podido funcionar la Universidad de Madrid, ni muchas de provincias; las huelgas estudiantiles

se sucedían con intensidad creciente [...]. La Academia de Jurisprudencia, hogar del sentido jurídico, había celebrado un curso de conferencias a cargo de los hombres que mejor podían interpretar el sentido del derecho, de la legitimidad de la vida ciudadana [...]; se esbozaba la nueva Constitución de la República; que se sentía [...] como se siente la presencia del huésped que se espera cuando se aproxima a nuestra puerta: que era visible ya, como lo es la solución única de un problema, cuyos datos han sido expuestos con la máxima claridad y precisión. Era inevitable [...]¹.

Se Concepción Arenal era o referente innovador e vangardista da muller do XIX, María Zambrano será, sen dúbida, un dos cumios do pensamento filosófico, político e poético que está na orixe da renovación e da modernización de España e que parte tamén daquela anunciación decimonónica e da reforma política, científica e cultural que se inicia arredor de 1914, con Ortega e Azaña como “xefes de fila” —como diría Juan Marichal.

Aquel martes, 14 de abril de 1931, en Madrid, na capital, “el cielo dejaba caer su luz blanca, azul y blanca, hasta tocar transfigurando a la multitud”, escribe María Zambrano. E engade: “Todo era posible. Al menos, era lo que se pensaba y aún más se temía sin decirlo. Todo era posible [...]”. Velái a emoción contida —e temerosa, si— dun cambio histórico, dun cambio de época... O descubrimento da liberdade e dunha maioría de idade que chegaba

1 María Zambrano, *Delirio y destino*, Madrid, Mondadori, 1989, pp. 169-170.

tarde, pero que chegaba, por fin. Os españois deixaban de seren súbditos e comezaban a sentirse cidadáns...

A SEGUNDA REPÚBLICA

Nace, pois, a IIª República baixo o signo do clamor e da alegría popular. Para nós, non existira 1929. Non houbera “gran depresión”; non existira o gran *crash*... España, aquela España, aínda non formaba parte, propiamente falando, do mundo vertixinoso das grandes metrópoles do capitalismo. De tódolos xeitos, endexamais na nosa historia contemporánea fora —nin comparación!— tan vibrantemente acollido un cambio político, que era moito máis ca un cambio a secas. Este era un cambio de réxime, un cambio de época...

A IIª República converteríase axiña nun presaxio non só de “novo goberno” senón de “transformación social” profunda. E esa transformación vana intentar os primeiros gobernos republicanos —como nos recorda Pierre Vilar— nos dous primeiros anos da súa existencia. O contexto económico mundial no que debían moverse estaba complicadísimo; o mundo aparecía inmerso na durísima resaca da crise do 29. Por iso, as transformacións que acometen en principio ficarán case sempre no papel. A loita constitucional reducíase entón a certos aparatos de Estado, como a Escola, o Exército, as relacións coa Igrexa, etc., pero non entraban a fondo nas cuestións económicas.

Por todo iso, o mesmo Jiménez de Asúa —un dos principais artífices da Constitución republicana— laiarase despois de que a Constitución se limite a “programar” o que tiña que estar virtualmente no proceso histórico real. É dicir, dalgunha maneira era unha Constitución no baleiro.

A “República de traballadores de tódalas clases” actuaba como o que era na realidade: unha “república de intelectuais” atrapados nas súas contradicións de clase. Basta con ler, por exemplo, algunhas das páxinas do escritor ruso Ilya Ehreburg ó respecto. Os burgueses que deberían estar detrás dos proxectos políticos e de goberno

Lorenzo Luzuriaga.

dun Azaña ou dun Ortega, tiñan medo da marea popular. E este medo contagiouse máis tarde á maior parte deses intelectuais-xestores da IIª República.

A xeración de 1914 —Ortega, Azaña, A. Castro, Sánchez Albornoz, Fernando de los Ríos, Rey Pastor, Flores de Lemus, Castillejo ou o propio Luzuriaga (que lle dá xustamente o nome de xeración de 1914)—, con algunhas figuras do 98 —Machado ou Valle-Inclán— e a participación crecente da xeración do 27 —Lorca, Dalí, Buñuel...—, conxugarán un movemento político-cultural como endexamais se dera antes. Cultura e política —“facer precisión” na filosofía, na ciencia e na política, como dicía Ortega— son dous conceptos que van xuntos. Aqueles intelectuais-asesores do 14 converteranse nos intelectuais-actores —uns bos e outros malos— da IIª República.

Esta politización dos intelectuais —os que, como di Derrida, teñen superado hoxe, cos avances científico-técnicos e a computación, vellas diferencias entre o traballo manual e o intelectual— foi a consecuencia natural do proceso de renovación histórica do primeiro tercio de século en España. E tamén a consecuencia da forza de choque coa que a proclamación republicana afectou a tódalas clases sociais españolas. Foi a culminación dun longo proceso e dunha determinada conxuntura. Pero o certo é que a participación intelectual naquel proceso político foi masiva. E esta participación —e feita

deste xeito— deulle un selo característico á República e a tódalas súas iniciativas, institucións, fundacións e corpos profesionais —coma os profesores, por exemplo. Por iso se pode falar de “república de intelectuais”. E por iso H. Thomas caracterizou un día, cunha expresión célebre, a feroz batalla do 36 coma unha loita de “mestres” contra “curas”. Por iso, en fin, a prioridade concedida a “España como problema pedagóxico” non permitiu ver con claridade, desde o comezo, que o problema central non era “pedagóxico” senón “político”...

A EDUCACIÓN REPUBLICANA

Entre os grandes problemas abordados pola República no seu primeiro bienio está o da Escola. Este atópase sen dúbida en lugar especialmente destacado. O labor de reforma da infraestructura e da superestructura do sistema educativo foi considerable. A educación sufriu un cambio radical na súa formulación, tanto en extensión como —aínda que menos— en profundidade. Así, as cuestións de macroorganización da educación foron acometidas a partir das relacións do “vello sistema” coa Igrexa e no contexto das relacións Igrexa/Estado republicano. Todo iso, a partir do debate constitucional.

José Bullejos, na súa obra *España en la Segunda República*, di:

El Gobierno provisional apreció con atinado criterio la magnitud de la trascendental obra que iba a

emprender y por eso llevó al Ministerio de Instrucción Pública a un grupo de hombres —M. Domingo, F. de los Ríos, D. Barnés, R. Llopis y otros— que se inspiraban en las formas más modernas y progresistas del pensamiento pedagógico. Discípulos todos de Giner de los Ríos y Bartolomé Cossío, aunaban el ideal de estos grandes maestros, con el sentido humanista del socialismo².

E Rodolfo Llopis, nun artigo publicado en *Crisol* o 16 de abril de 1931, diría:

La República, al enfrentarse con el problema de la educación nacional, tiene que atacar con decisión y valentía todos los aspectos del mismo. Tiene que acabar con la absurda organización actual. Hay que hacer una reforma total que abarque desde los jardines de infancia hasta la Universidad [...].

La Escuela en la República no es sólo un problema de cantidad. Es, fundamentalmente, un problema de calidad. La República tiene que hacer muchas escuelas, pero cuidando de que la escuela sea verdaderamente escuela. No tanto por el edificio y por el material, sino por el espíritu que ha de vivificar la diaria labor docente. *La República tiene que hacer maestros nuevos*. Los maestros que necesita el país en esta hora decisiva. Pero tiene además que utilizar los maestros actuales. Ése ha de ser uno de los problemas más delicados. [Cursiva nosa]

Velaí unha declaración de intencións que, cando remate o primeiro bienio, será en boa medida unha realidade. O escaso tempo transcorrido dera

lugar, sobre todo, á reforma educativa “en extensión”. A mellora na calidade do ensino precisaría máis tempo. Requiríase máis sosego e estudos que foran propiciando a constitución dun “corpo de ensinantes” republicano —por utiliza-la expresión napoleónica.

As queixas de certos órganos de prensa e revistas especializadas da época, no primeiro balance do bienio, non eran moi fundadas e serviron de pretexto para invalidalo conseguido a xuízo de certos estudos históricos posteriores. E a verdade é que non tiñan unha gran razón de ser certas críticas formuladas polos propios republicanos. Así, o ministerio de Marcelino Domingo e Rodolfo Llopis realizou unha xestión que podemos cualificar de autenticamente revolucionaria. No 36, a súa xestión sería botada de menos e sería aplaudido o retorno ó Ministerio de gran parte do equipo, con ocasión da victoria do “Frente Popular”. Era moito o que había que facer cando eles se fixeron cos seus cargos e foi moito o que se fixo. A decisión con que ese Ministerio acometeu os grandes problemas do ensino foi idéntica á decisión coa que a República acometeu os grandes problemas do país.

En definitiva, coa IIª República a educación pasa a ser irreversiblemente unha cuestión fundamental de Estado. O vello problema que se debate en Europa no século XIX, prolóngase aquí durante o XX. O réxime republicano

2 José Bullejos, *España en la Segunda República*, Madrid, Júcar, 1979, p. 70.

decide sobre esa cuestión en aberta pugna con intereses privados, principalmente eclesiásticos. A educación estatal é para a República non só un asunto “de Estado” senón tamén un asunto “de urxencia”.

Nas súas reiteradas formulacións políticas de principios, os homes do novo Estado saben que non pode haber “reforma política” se non vai acompañada dunha “reforma educativa”. Ou, como dicía Llopis nunha linguaxe máis radical, “no hay revolución política sin revolución educativa”. A escola sempre foi unha arma ideolóxica da revolución. Non hai revolución política que non leve nas súas entrañas unha reforma pedagóxica —di noutro momento o que fora director xeral de Ensino Primario. Por iso podemos dicir igualmente que todo revolucionario é, no fondo, un mestre e todo educador auténtico ten espírito revolucionario, en frase feliz de Rodolfo Llopis.

Se partimos da consideración do período republicano (1931-1936) como un período revolucionario, veremos axiña a estreita correlación existente entre política e educación. Unha correlación, naquel momento, directa e non enmascarada, dada a viveza dos acontecementos. Hai unha correspondencia precisa entre as principais etapas políticas e a reforma educativa republicana. Así, ós gobernos provisionais corresponden os primeiros estudos de política educativa; á coalición de esquerda republicana e socialista correspóndelle as reformas en profundidade do primeiro bienio; ós gobernos radicais con

participación da CEDA correspóndelle a conxelación de reformas; e co goberno frontepopulista retórnase á radicalización das reformas.

Non cabe dúbida de que o período con maior persistencia e homoxeneidade ideolóxica na reforma é o primeiro bienio republicano. A acción pedagóxica de Lorenzo Luzuriaga e a súa importantísima *Revista de Pedagogía* estará moi presente e exercerá unha profunda influencia en todo ese proceso.

¿QUE MODELO DE PROFESOR?

Así pois, ¿que modelo de profesor para a IIª República? E ¿que modelo de cidadán?, poderíamos tamén preguntarnos. E ¿que modelo de intelectual? poderíamos engadir aínda. Porque, dalgunha maneira, de tal modelo de cidadán, tal modelo de intelectual e de tal modelo de intelectual, tal modelo de profesor. E viceversa...

1931 é a data da posta en práctica do “¡manos a la obra!”, slogan da xeración de 1914. Por un longo intre, todos levantan a cabeza das súas respectivas tarefas profesionais (científicas, técnicas...) e dispóñense a unir esa mesma tarefa coa práctica política. E mesmo se distraen dos seus respectivos traballos para teorizar, reflexionar e aconsellar sobre a experiencia social en marcha. E ese arrima-lo ombro de cada un será desigual, pero será tamén obra de todos...

Manuel Azaña.

De todo ese nomenclátor de intelectuais, o que mellor representa a conciencia do problema de España é Manuel Azaña. A tese de Juan Marichal, no seu libro xa clásico *La vocación de Manuel Azaña*, consistirá xustamente na análise da obra de Azaña como modelo de actuación intelectual na política. E xunto a Azaña teremos que situar —aínda que nun ton menor— outros homes do 14 que intentan, coma el, facer precisión —como dicía Ortega. Que queren ser técnicos da acción governamental, homes de Estado eficaces. ¡E non esquezamos que estamos a falar de educación!... É dicir, dun dos máis

importantes “aparatos ideolóxicos do Estado”, por utiliza-la expresión alt-husseriana.

Nese grupo de intelectuais estarían, sobre todo, os que poñen o seu talento ó servizo da República e da causa republicana. E, entre eles, bo número de intelectuais que exercen no ámbito da educación: Cossío, Castillejo, Luzuriaga, Llopi, M. Domingo, F. de los Ríos...

Azaña é, quizais, o último caso da nosa historia recente no que coinciden o “home de pensamento” e o “home de acción” nun xefe de goberno. E vén sendo tamén o último e brillantísimo representante dunha burguesía que, ó final, lle negou o seu apoio. A historia xa está a vulgar ese erro... A partir de 1931, Azaña chega ó cumio do poder político. E, desde alí, acomete con impresionante seriedade a renovación histórica que o país precisaba. As intencións azañistas eran claras: levar á práctica o vello programa renovador dos homes do 14. Di Marichal:

Azaña sustentaba [...] una posición ética muy próxima a la de los educadores como Giner de los Ríos. España necesitaba una transformación moral antes de iniciar un cambio fundamental político y social. En realidad, la posición de Azaña es quizá más explícita, por más pública, en la exposición, que la de Giner de los Ríos [...]³.

Ninguén foi capaz de ver como Azaña a necesidade de facer política por parte dos intelectuais. Ortega si o

3 Juan Marichal, *La vocación de Manuel Azaña*, Madrid, Cuadernos para el Diálogo, 1971, pp. 64-65.

entendeu, pero non foi quen de salvar as distancias que existen entre literatura e política, entre pensamento e acción. Ortega non puido calibrar ben as diferencias entre as accións individuais e as colectivas. E isto repróchallo en repetidas ocasións Azaña. Nas *Memorias políticas y de guerra* e nos *Diarios* de Manuel Azaña recóllese unha gran cantidade de testemuños sobre este particular. Lembrémo-lo impacto producido pola publicación destas obras na opinión pública hai algúns anos. E non esquezamos que Manuel Azaña sería un home reivindicado sempre pola esquerda republicana, pero tamén pola dereita política da transición posfranquista (abonda con sinalala admiración que lle profesaban políticos de centro como Rodríguez Sahagún e políticos da propia dereita como o propio José María Aznar. Ou basta mesmo con recordar que Francisco Franco chegaría a gardar como cousa propia un deses *Diarios*...).

Nunha publicación relativamente recente —*El secreto de España*—, Juan Marichal, para quen Manuel Azaña é un dos máis grandes pensadores deste século, di:

Quizá no sea arbitrariedad española decir que en pocos europeos del último siglo y medio ha quedado encarnado tan trágicamente como en Manuel Azaña el conflicto interno de la civilización liberal burguesa. Sin olvidar tampoco que en él operó constantemente la hispanísima afirmación de la persona [...]: al 'yoísmo' liberal se añade en Azaña

el personalismo ibérico, al egotismo del burgués se añade el 'yo sé quién soy' del hidalgo castellano⁴.

Polo tanto, se houbese que pensar nun modelo de profesor, en calquera dos niveis do sistema educativo republicano, tería que ser necesariamente non só o dun técnico especializado en cuestións educativas senón tamén o dun profesional politicamente comprometido e moralmente disposto a “facer precisión” na pedagogía e na política.

Por iso, o modelo de profesor republicano aparece cun perfil moito menos claro —tecnoloxicamente falando— que calquera dos modelos de profesor ós que nos podemos referir na actualidade. Modelo, pois, o republicano, moito menos consistente tecnicamente, moito máis polivalente e, sobre todo, moito máis e mellor armado moral e politicamente.

A estatura social e cívica, cidadá, dos mestres republicanos, estivo, en todo momento, á altura das circunstancias. Circunstancias reiteradamente salientadas e analizadas en estudos que xa son clásicos. Circunstancias, en fin, que ata hoxe non se repetiron. A dimensión pedagóxica da IIª República é, sen dúbida, a dimensión máis destacada, máis característica e máis duradeira. Non é, pois, estraño que, a partir de 1975, tivesemos que insistir unha e outra vez no “decíamos ayer” e hoube-se que recorrer con frecuencia ó pasado republicano para saber cara a ónde

4 Juan Marichal, *El secreto de España*, Madrid, Taurus, 1995, pp. 211-212.

tirar...; isto é, para poder recuperar así os nosos verdadeiros sinais de identidade pedagóxicos.

LORENZO LUZURIAGA E LA PREPARACIÓN DE LOS MAESTROS

Lorenzo Luzuriaga Medina (1889-1959), un discípulo de Giner e de Ortega e un home do Partido Socialista (exemplo, pois, da estreita relación entre institucionistas e socialistas como axentes importantes de modernización educativa), é, quizais, o pedagogo daquel tempo que recolle con máis detalle o perfil que, na súa opinión, debe ter un mestre, un profesor.

Luzuriaga parte do suposto de que sen reformadores non hai reforma posible. Por iso pon sempre moitísimo coidado en todo o referente á formación do profesorado. Xa en 1918 publicara un libro cun título moi expresivo e moi a propósito: *La preparación de los maestros*.

A verdade é que a revolución que pon en marcha o movemento internacional de renovación pedagóxica da *Escola Nova* e do que forma parte activa Lorenzo Luzuriaga e a súa *Revista de Pedagogía*, non tería lugar sen a preparación e a colaboración activísima dos mestres, verdadeiros axentes do cambio.

O movemento da *Escola Nova* tomou diversas medidas que trataban de clarexas-las finalidades novas da educación renovada, en todo o que

atinxía á preparación dos mestres. Tratábase tamén de resalta-los principais elementos que incidían no feito educativo (descubrimentos sociolóxicos e psicolóxicos, achados históricos, etc.). E tratábase de inventaria-los obstáculos que se interpoñían neste camiño, así como de recalca-la necesidade duns estudos cada vez máis cualificados para os futuros membros do Maxisterio.

Os teóricos da “educación nova” —mestres, inspectores, filósofos ou psicólogos— tomaron a preparación do Maxisterio como unha condición indispensable da reforma. Aínda máis: unha das facetas da renovación educativa era a renovación dos educadores... Renovación técnica e cultural e tamén política e social en non poucos casos. A educación nova pretendía modificar radicalmente non só a actitude profesional dos mestres senón a súa mesma concepción do mundo. A participación dos mestres e as súas ansias renovadoras posibilitaron os éxitos da reforma. Os catro mil exemplares que tira, en determinado momento, a *Revista de Pedagogía* poden ser un dato indicativo.

A pequena obra de Luzuriaga citada (*La preparación de los maestros*, cento corenta e tantas páxinas nada máis) responde á présa na formación de profesores, á hora de poñer en marcha a nova educación que se pretendía. Luzuriaga considera que este é o problema cardinal do ensino en Europa e América. E, sen unha primeira e urxente solución tocante ós novos profesores, non se poderá moderniza-lo sistema

educativo. Precisábanse máis mestres e había que transformar, ademais, por enteiro o seu currículo profesional.

Los ‘nuevos’ maestros necesitan nuevos y mayores conocimientos técnicos, conocimientos psicológicos profundos como consecuencia del desarrollo reciente de esta ciencia, conocimientos fisiológicos, conocimientos experimentales, destreza manual y física, etc.⁵

Luzuriaga proporciónanos, nese pequeno libro, unha breve noticia histórica sobre as Escolas Normais, centros tradicionais de preparación do Maxisterio. Distingue tres tipos principais de “escolas”: as alemanas, as francesas e as inglesas. O problema principal reside na proporción e no sistema de relacións e estudos sobre a “formación xeral” e a “profesional” que se dá nas Normais. É dicir, reside nos criterios filosóficos que se seguen para establecer-lo currículo dos mestres. E tamén na posición que deben ocupa-los estudos de Maxisterio entre o Ensino Secundario e o Superior.

Sinala Luzuriaga tres grandes sistemas para a preparación dos mestres: 1º) un sistema *normalista*; 2º) un sistema que combina Escola Normal e Universidade, e 3º) un sistema *universitario*. Dentro do primeiro sistema —o *normalista*— distingue: a) o *Lehrerseminar* (seminario de mestres alemán); b) a *École Normale* francesa e c) o *Training College* inglés. Dentro do segundo sistema —entre *normalista* e *universitario*—, Italia sería o modelo

orientador. E dentro do terceiro sistema —o *universitario*— contariámo-los tipos de estudos de Maxisterio en Inglaterra, Suíza e os Estados Unidos de América.

Nesta obriña, Luzuriaga ocúpase tamén do movemento prouniversitario para a formación do Maxisterio en Francia e en Alemaña, tema sobre o que volverá reiteradamente en varios artigos de prensa (en *El Sol*, sobre todo) e, en particular, nas súas *Notas da Revista de Pedagogía*, aparecidas entre 1922 e 1936 —coincidindo coa vida da revista en España—, cun especial *crescendo* no período republicano.

Polo que respecta á realidade española, Luzuriaga trata de explicalas razóns polas que aquí foi adoptado o modelo *normalista francés*. Por diversos motivos —di— foi abandonado un proxecto da “Junta de Educación Nacional” (creada en 1907) e de aí pasárase á que el chama a “monstruosa Escuela Superior del Magisterio, institución fosilizada e inoperante, enorme; de pésimo profesorado, salvo excepcións y que cuesta mucho dinero al Estado”. Iso é o que afirma nun artigo que publicaba no diario *El Sol*, o 27 de xaneiro de 1919, e que titulaba “Reformas en la preparación del profesorado primario”. Consideraba que o plan de estudos dese centro era obsoleto, que o número de materias resultaba excesivo e que non había a especialización necesaria. E propón: 1º) a

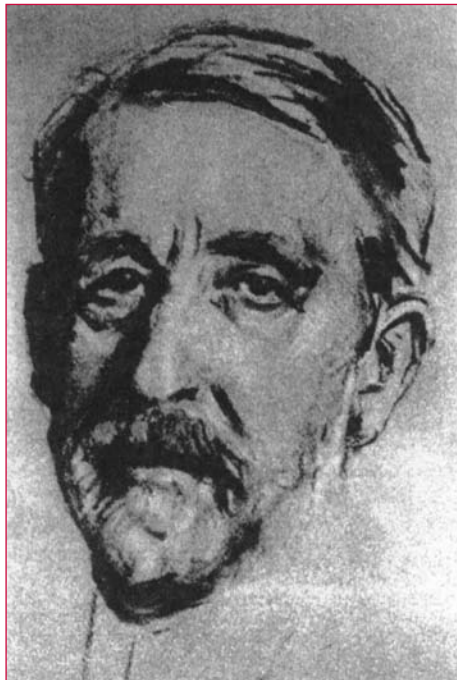
5 Lorenzo Luzuriaga, *La preparación de los maestros*, Madrid, Cosano, 1918, p. 10.

comenencia de que se acheguen á Universidade, 2º) a supresión da Escola, 3º) que os mellores profesores da Universidade preparen os normalistas, e 4º) que se mellore a preparación científica e pedagóxica.

Nas páxinas da *Revista de Pedagogía* recóllense mensualmente informacións puntuais sobre a campaña para a elevación continua do nivel de preparación dos mestres. Nelas dáse conta, por exemplo, da incorporación de novos “catedráticos de Pedagogía” ás universidades españolas (Cossío, Xirau), proceso que culminará co Decreto do 27 de xaneiro de 1932 polo que se crea a Sección de Pedagogía da Universidade de Madrid.

E son tamén varios os traballos de Luzuriaga en *El Sol* respecto ás materias que deberían entrar nos plans de estudio das Normais, á necesidade de eleva-lo rango universitario deses estudos e mesmo ás características idóneas que deberían reunir eses ensinantes. Todo isto pode lerse, por exemplo, nun artigo do 3 de xuño de 1920, titulado “La preparación universitaria de los maestros”.

No proceso de “unificación” que se pretende, haberá que rematar —di— co antagonismo alumnos/profesores; cousa que se debe conseguir cunha comunicación omnicompreensiva e mutua que rompa a pedantería dos malos profesores. Trátase de unificar “tarefas y funciones” e de conseguir “una orientación democrática y liberal”. Sería moi interesante acabar

Manuel Bartolomé Cossío.

coa “jerarquización docente” que se impregna de connotacións extraprofesionais (mestre, profesor, catedrático). Desda falsa xerarquización xorden enganosas interpretacións dos niveis e graos do ensino e, polo tanto, unha “falsa concepción de la educación”. Precísase unidade e continuidade na construción do edificio educativo. “Unidad de preparación, de trabajo y de remuneración”. Tal é o que afirma no artigo “Observaciones. Maestros y profesores”, publicado en *El Sol* o 4 de marzo de 1920.

A preparación dos profesores debe estar en función das necesidades evolutivas do educando, pero requirirá idéntico nivel de coñecementos (aunque de distinto signo e contido) para todas as idades. A discriminación é o froito de circunstancias históricas que xa non teñen razón de ser. A equiparación debe ser, pois, pedagóxica, social e económica. Aunque esta transformación terá lugar, como é lóxico —engade Luzuriaga—, dunha maneira paulatina e dentro das posibilidades de cada país.

A conxunción da “precisión” técnica e a “precisión” política —utilizando unha vez máis a coñecida expresión orteguiana— recóllese con claridade, por parte de Lorenzo Luzuriaga, tanto nos seus artigos de combate dos primeiros tempos da República, como nas súas consideracións sobre o “fondo” que informa os principios da *Escola Nova* e, xa dunha maneira articulada, no seu famoso opúsculo *Ideas para una reforma constitucional de la educación pública*.

En maio de 1931 aparecerá na *Revista de Pedagogía* un artigo titulado “Al servicio de la República: llamada al Magisterio”. Trátase dun exemplo clarísimo desa conxunción dos aspectos técnicos e os aspectos políticos na formación e nas actitudes do profesorado republicano. Nese artigo dise por exemplo:

Estamos ante un proceso profundo. No basta con la simple adhesión [...]. Hay que educar ‘republicanamente’ [...]. Hacer ‘política’ será precisa-

mente lo contrario: negar la colaboración a la República, sumarse a sus adversarios [...]. Los maestros serán ejes principales de nuestra República [...]. Los maestros no debemos pedir ahora nada. Debemos dar lo que tenemos [...]. La República se salvará por la Escuela [...]. ¡Manos a la obra! ¡Arriba el Magisterio republicano!

Recordemos que a *Escola nova* debe ser considerada, tal e como a formula Lorenzo Luzuriaga, na súa cuádruple dimensión de *única, activa, pública e laica*. E así será considerada sempre nos ambientes republicanos máis combativos e conscientes. *Única* e non dividida (escola universal, reforma en extensión). *Activa* e non pasiva (reforma metodolóxica, innovacións didácticas). *Pública* e non privada (é dicir, a cargo do Estado, deixando as iniciativas privadas para a experimentación pedagóxica). *Laica* e non confesional (ou sexa, á marxe da Igrexa).

E, en pleno debate constitucional, Luzuriaga elaborará, no mellor estilo dos pedagogos politicamente comprometidos, un borrador do que debese ser unha Lei Xeral de Educación que a República non puido promulgar. Os vaivéns políticos foron tantos que non permitiron tal cousa. Non obstante, Luzuriaga deixaría o seu selo persoal no opúsculo xa citado e de título tan expresivo para aquela conxuntura como *Ideas para una reforma constitucional de la educación pública...* Título que recorda, por certo, a Jules Férry e as súas leis de escolarización *gratuíta e obrigatoria, laica e universal* de 1881. Ou mesmo a Helvétius, o ilustrado

materialista, que falaba xa da educación como un *dereito constitucional*.

O punto de vista dun pedagogo institucionalista e socialista como Lorenzo Luzuriaga queda perfecta e sucintamente recollido no punto doce das *Ideas*:

El magisterio de todos los grados de la enseñanza recibirá una preparación equivalente, dividida en dos partes: la general, que será dada en los centros educativos de segundo grado y la técnica y profesional que será recibida en universidades y escuelas superiores especiales. La selección del magisterio para los diversos grados se hará sólo en vista de las aptitudes y aficiones de los aspirantes, reservándose el profesorado de las de tercer grado a los que mayor capacidad científica demuestren. La remuneración del personal docente de todos los grados será también equivalente, reconociéndose como únicas diferencias las que surjan del mayor rendimiento en el trabajo. En todo momento se facilitará al magisterio, ya colocado, el paso de unos grados a otros, también según sus aptitudes, aficiones y rendimiento.

Velaí unha síntese apertada do que debería se-la profesión docente

nun sistema educativo de deseño moi ousado e vangardista. Luzuriaga deixa, deste xeito, nitidamente trazadas as grandes liñas que caracterizarían a un modelo de profesor que, como é ben sabido, tivo unha vida curta, pero moi intensa. Tan intensa e tan fonda que, sesenta e tantos anos despois, segue a ser, en moitos aspectos, un referente. En todo caso, é o exemplo inmarcescible dun instante histórico abraiante neste século que acaba de concluír...

BIBLIOGRAFÍA

Bullejos, J., *España en la IIª República*, Madrid, Júcar, 1979.

Luzuriaga, L., *La preparación de los maestros*, Madrid, Cosano, 1918.

_____, *La escuela nueva pública*, Buenos Aires, Losada, 1965.

Marichal, J., *La vocación de Manuel Azaña*, Madrid, Cuadernos para el Diálogo, 1971.

_____, *El secreto de España*, Madrid, Taurus, 1995.

Herminio BARREIRO RODRÍGUEZ, "Reforma e reformadores da Educación en España: Lorenzo Luzuriaga e o modelo de profesor na Segunda República (1931-1936)", *Revista Galega do Ensino*, núm. 37, novembro, 2002, pp. 61-74.

Resumo: No contexto do movemento de renovación política e pedagóxica que protagonizan en España determinadas clases sociais entre os últimos anos do século XIX (Primeira República, fundación da Institución Libre de Enseñanza) e os anos trinta (Segunda República, "revolución escolar" do "primeiro bienio" republicano), poderíamos destacar, entre outros casos, o papel que xoga, no ámbito das

teorías educativas e da formación do profesorado, o pedagogo institucionalista Lorenzo Luzuriaga. Da descrición e explicación dese papel é do que trata este artigo.

Palabras chave: Reforma. Renovación. República. Pedagogía. Mestre.

Resumen: En el contexto del movimiento de renovación política y pedagógica que protagonizan en España determinadas clases sociales entre los últimos años del siglo XIX (Primera República, fundación de la Institución Libre de Enseñanza) y los años treinta (Segunda República, “revolución escolar” del “primer bienio” republicano), podríamos destacar, entre otros casos, el papel que juega, en el ámbito de las teorías educativas y de la formación del profesorado, el pedagogo institucionalista Lorenzo Luzuriaga. De la descripción y explicación de ese papel es de lo que trata este artículo.

Palabras clave: Reforma. Renovación. República. Pedagogía. Maestro.

Summary: In the context of the movement of political and pedagogic renovation that certain social classes carry out in Spain between the last years of the 19th century (First Republic, founding of Institución Libre de Enseñanza) and the 30s (Second Republic, “school revolution” of the “first republican bienium”) we could stress, among other cases, the role that the institutionist pedagogue Lorenzo Luzuriaga plays in the area of educative theories and teacher training. This essay deals with the description and explanation of that role.

Key-words: Reform. Renewal. Republic. Pedagogy. Teacher.

— Data de recepción da versión definitiva deste artigo: 8-04-2002.

